

Marta Kłak-Ambrożkiewicz

Muzeum Narodowe w Krakowie, Polska

MUZYKA U MATEJKÓW

Tematy związane z życiem muzycznym w rodzinie Matejków ogniskują się wokół kilku zagadnień: działalności Franciszka Matejki (ojca malarza), zainteresowań i przyjaźni muzycznych samego Jana Matejki, aspiracji muzycznych żony artysty, zbiorów muzycznych muzeum oraz muzyki w twórczości malarza, a także działalności popularyzującej muzykę w muzeum biograficznym.

Jan Matejko, artysta tworzący „ku pokrzepieniu serc” w czasach zaborów, był powszechnie poważany przez obywateli żyjących na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej pod zaborami. Uznany za najwybitniejszego polskiego malarza historycznego, urodził się w Krakowie 24 czerwca 1838 roku. Tu ukończył Szkołę Św. Barbary i uczęszczał do Gimnazjum Św. Anny. W wieku 14 lat został przyjęty do krakowskiej Szkoły Sztuk Pięknych (1852). W roku 1858, ukończywszy z wyróżnieniem naukę w krakowskiej uczelni, uzyskał stypendium na dalsze studia w Akademii Sztuk Pięknych w Monachium (1858–1859). W roku 1860 kontynuował naukę w Akademii Sztuk Pięknych w Wiedniu. 21 listopada 1864 roku poślubił Teodorę Giebułtowską. Z tego związku przyszło na świat pięcioro dzieci. W 1873 roku wraz z rodziną przeprowadził się do rodzinnego domu przy ulicy Floriańskiej 41. W tym samym roku objął stanowisko dyrektora Szkoły Sztuk Pięknych Krakowie i funkcję tę pełnił aż do śmierci. Zmarł 1 listopada 1893 roku w swoim domu i został pochowany w grobowcu rodzinnym na cmentarzu Rakowickim w Krakowie.

Historyk sztuki i współpracownik artysty, profesor Marian Sokołowski, na łamach krakowskiego „Czasu” wystąpił z projektem utworzenia muzeum imienia Matejki. Ideę tego przedsięwzięcia zawarto w pierwszym *Przewodniku dla zwiedzających Dom Matejki*:

Dnia 1 listopada 1893 roku zgwał przedwcześnie i prawie nagle Jan Matejko. W kilka dni po jego zgonie poruszył prof. Marian Sokołowski myśl uczczenia genialnego malarza takim pomnikiem, jakim uczyli Norymberga Albrechta Dürera, Salzburg Mozarta, Weimar Goethego, tj. myśl zamienienia domu, w którym Matejko urodził się, żył i umarł – kochał, cierpiał i tworzył w muzeum jego imienia¹.

W tym okresie w Krakowie były dostępne dla publiczności muzea: Starożytności, Zbiory Książąt Czartoryskich i Narodowe², a nowo tworzone muzeum miało

¹ *Przewodnik dla zwiedzających Dom Matejki*, Kraków 1904, s. 20.

² J. Schejbal, *Działalność Towarzystwa im. Jana Matejki na podstawie prasy polskiej i dokumentów znajdujących się w Domu Matejki* [w:] *Sztuka i historia. Materiały Sesji Stowarzyszenia Historyków Sztuki*, Kraków, listopad 1988, Warszawa 1992, s. 155–156.

być pierwszym poświęconym wybitnej osobie zasłużonej dla polskiej kultury. Komitet Obywatelski, powstały 7 stycznia 1894 roku, a potem Towarzystwo Imienia Jana Matejki (od 12 maja 1895 roku) zgromadziły znaczne sumy pieniędzy, które przeznaczono na pokrycie wydatków związanych z wykupieniem od rodziny Mistrza kamienicy, części jego zbiorów i pamiątek. Mimo licznych z tym związanych trudności przystąpiono do sukcesywnego urządzania muzeum. Na jednym z posiedzeń padła propozycja urządzenia tomboli artystycznej, z której dochód powiększyłby fundusze Towarzystwa. Wygranymi na loterii miały być prace oferowane przez malarzy i rzeźbiarzy³. Ekspozycja została zaplanowana w taki sposób, by zwiedzający mógł zapoznać się zarówno z pamiątkami po artyście, zbiorem kolekcjonerskim malarza oraz projektami polichromii do dekoracji Bazyliki Mariackiej (dzieła patriotyczno-religijno-muzycznego). Widz mógł zasięgnąć dodatkowych informacji u kustosa lub w *Przewodniku dla zwiedzających*⁴. Po wykonaniu wszystkich powyższych prac na jednym z posiedzeń Towarzystwa podjęto następującą decyzję:

Pozostało już tylko jedno tylko do zrobienia, mianowicie zapewnienie muzeum Matejki trwałego bytu przez oddanie go na własność gminy miasta Krakowa i pod bezpośredni zarząd Dyrekcji Muzeum Narodowego w Krakowie.

Stosowne dokumenty podpisano 9 lipca 1904 roku⁵.

Przeprowadzono także dalsze adaptacje pomieszczeń na sale muzealne, co miało ułatwiać ich zwiedzanie, bowiem dyrekcji Muzeum Narodowego zależało bardzo na właściwej popularyzacji postaci Jana Matejki. W tym celu „Komitet Muzeum Narodowego występował przez trzy lata z rzędu z wnioskiem aby budownictwo miejskie obmyśliło jakiś celowy i zarazem artystyczny sposób wyróżnienia Domu Matejki z pomiędzy innych domów sąsiednich; wniosek Komitetu atoli pozostał wnioskiem”⁶.

Podstawowym założeniem organizacji Muzeum Jana Matejki było zachowanie możliwie największej części spuścizny po artyście, a także zgromadzenie odpowiedniej dokumentacji fotograficznej obrazów jego autorstwa.

Po II wojnie światowej, 1 stycznia 1950 roku, Ministerstwo Kultury i Sztuki przejęło w zarząd Muzeum Narodowe w Krakowie. Wtedy też zapadła decyzja o generalnym remoncie Domu Jana Matejki, dzięki któremu zorganizowano wreszcie ekspozycję zbiorów zgodnie z nowymi wymaganiami muzealnictwa⁷.

³ J. Wilkosz, *Towarzystwo imienia Jana Matejki w Krakowie (1893–1908)* [w:] *100 lat Domu Jana Matejki w Muzeum Narodowym w Krakowie*, Kraków 2004, s. 48.

⁴ *Przewodnik dla zwiedzających Dom Matejki*, Kraków, wyd. od 1904 roku.

⁵ Odpis protokołu z dnia 9 lipca 1904 roku spisanego w Muzeum im. Jana Matejki w domu pod L. or. 41 przy ul. Floryańskiej z powodu odbioru domu i zbiorów Jana Matejki na rzecz gminy miasta (nr inw. IX/3155).

⁶ *Sprawozdania Dyrekcji Muzeum Narodowego w Krakowie* wydawane kolejno w latach 1890–1916 i w 1939 roku. *Sprawozdanie... za rok 1904*, Kraków 1905, s. 17, 20; *Sprawozdanie... za rok 1905*, Kraków 1905, s. 16–18; *Sprawozdanie... za rok 1906*, Kraków 1907, s. 8–10, 24.

⁷ *Dom Jana Matejki. Krótki przewodnik*, Kraków 1954, s. 5.

Nowością w dziejach muzeum stały się prezentacje zbiorów z zasobów magazynowych, które nie wchodziły w skład stałej ekspozycji. Placówka poza prowadzeniem badań nad życiem i twórczością artysty zajmuje się różnymi formami popularyzacji tej wiedzy – wystawy, wykłady, konferencje naukowe. Inną formą stał się pionierski projekt prowadzony ze Szkołą Muzyczną I stopnia z Dobczyc „Muzykowanie u Matejków”, nawiązujący do zapomnianego dorobku – muzykowania domowego, rodzinnego.

W kręgu zainteresowań autorki – wieloletniego kustosa Muzeum Domu Jana Matejki – poza pracą badawczą znalazło się poszukiwanie nowych form działalności dla muzeum biograficznego. Projekt nawiązywał do historii rodziny Matejków w XIX wieku. Pandemia uniemożliwiła jego kontynuację.

Informacje o dziecięcych i młodzieńczych latach Jana Matejki, które posiadamy za pośrednictwem źródeł, mówią o bardzo skromnych warunkach życia rodziny. Matejkowie zajmowali dwa pokoje na trzecim piętrze od frontu kamienicy przy ulicy Floriańskiej 41 (gdzie obecnie znajduje się Muzeum Dom Jana Matejki). Franciszek Matejko, Czech z pochodzenia, który po śmierci żony Joanny sam zajmował się dziećmi, wspomagany przez jej siostrę Katarzynę Zamojską, starał się wychować je na polskich patriotów. Dla potomstwa był surowy, jego dominującą cechą charakteru była oszczędność i wysokie wymagania co do edukacji dzieci. Pracował jako nauczyciel muzyki oraz organista.

Chodząc do klas szkolnych Jan Matejko uczył się, prócz tego i muzyki w domu. Sam nawet ojciec dawał mu lekcje, co już było ze strony ojca niezwykłą i wyjątkową, łaską⁸.

Franciszek Matejko powątpiewał w możliwość realizowania przez syna zawodu artysty malarza. Zaplanował dla niego zawód organisty lub nauczyciela muzyki. Osobiście przygotowywał go do tej pracy. Kiedy jednak młodemu, obiecującemu uczniowi Krakowskiej Szkoły Sztuk Pięknych w Krakowie udało się sprzedać pierwszy obraz, ojciec prawdopodobnie zmienił zdanie. Stąd muzyka zawsze była obecna, zajmując szczególną pozycję w życiu Jana Matejki.

W materiałach źródłowych znajdujemy informacje na temat życia towarzyskiego oraz rozrywek rodzeństwa Matejków:

przyjacielami rodziny Matejków był: Szymon Darowski, Maks Zatorski, dr Fałęcki, Kazimierz Stankiewicz, Józef Poller, Henryk Groppler, Sikorski, Giebułtowski – ojciec i synowie: Stanisław i Stefan, Podlodowski; z młodszych jeden kolega szkolny [Jabłoński – przyp. M.K.A.]. W zimowych wieczorach nieraz kilku z wymienionych pozostawało do późnej godziny. Franciszek czasem tylko grał na fortepianie... Częściej sadzał ojciec syna do gry; on zwykle wykonywał melodie znanych narodowych pieśni, nadto pieśń husycką, marsz żałobny Beethovena i Chopina. Czasem i ojciec wpadał w zapał i zaczynało chórem śpiewać⁹.

⁸ M. Gorzkowski, *Jan Matejko. Epoka lat dalszych, do końca życia artysty, z dziennika prowadzonego w ciągu lat siedemnastu*, Kraków 1898, s. 583.

⁹ J. Gintel, *Jan Matejko. Wypisy biograficzne*, Kraków 1955, s. 32, za: M. Gorzkowski, *Jan Matejko...*

Marian Gorzkowski, sekretarz Matejki, na podstawie relacji rodzeństwa artysty pisał:

Gdy więcej gromadziło się, dzieci zwłaszcza na święta, wówczas ojciec grał zwykle tańce na fortepianie, a dzieci tańczyły; mały Jaś również w ślad za innymi puszczał się, w tany¹⁰.

Muzyka była obecna również w dorosłym życiu Jana. Gorzkowski poznał malarza na odczycie poświęconym twórczości Fryderyka Chopina. Opisał to wydalenie w dzienniku:

Odczyt ówczesny był bardzo ładny; Stanisław Tarnowski tłumaczył, pod jakim Chopin wrażeniem tworzył muzyczne swe prace co wtedy czuł lub cierpiał, co wówczas w jego życiu zdarzyło się, a księżna Marcelina Czartoryska te same muzyczne utwory Chopina prześlicznie wykonywała¹¹.

Teodora, przyszła żona Matejki, uczyła się muzyki u Chmielnika, a później śpiewu od Franciszka Mireckiego¹². Rodziny Giebułtowskich i Matejków znały się od dawna. Ojciec Jana udzielał od 1854 roku lekcji muzyki w domu Giebułtowskich. W 1881 roku żona malarza jako 35-letnia kobieta postanowiła zrealizować niespełnione marzenia artystyczne. Jak pisał Gorzkowski: „pani od czasu do czasu powtarza, że od młodości marzyła, ażeby zostać aktorką, śpiewaczką, że dziś jeszcze wzdycha do występów w operach i tego by najbardziej pragnęła”¹³. Teodora rozpoczęła lekcje śpiewu w przekonaniu, że zostanie wybitną i szeroko znaną śpiewaczką. Jako młoda dziewczyna marzyła o karierze aktorskiej, jak również uczęszczała na lekcje śpiewu operowego. Jej występ na krakowskich salonach doczekał się pochlebnych recenzji. Niektórzy ze znajomych artyści również chwalili śpiew jego żony, a nawet przepowiadali jej karierę śpiewaczki. Teodora porzuciła (za zgodą męża) domowe obowiązki i rozpoczęła lekcję śpiewu u Giovanniego Lampertiego w Dreźnie, jednak dość szybko znudziła ją szkolna nauka, częste próby etc.

Sekretarz Matejki wspominał o pobytach Mistrza w majątku w Krzesławicach:

Po przyjeździe na wieś artysta był w dobrym usposobieniu, myśląc zapewne o swej młodości ożywił się, grał na fortepianie, co mu się rzadko zdarzało. Widok Matejki przy fortepianie był dla mnie bardzo ciekawy; mówiliśmy o Chopinie, Beethovenie i jego uroczystych utworach, które Matejko uwielbiał, a w końcu artysta zagrał jakiś hymn kościelny, słyszany wypadkiem niegdyś w kościele w Monachium, który zapamiętał, a który był pełen prostoty. Matejko twierdził, że nasze pieśni ludowe, kościelne i niektóre obrzędowe przenoszą myśl w odwieczne czasy, w epokę przedhistoryczną, że tyle mają patriarchalnej prostoty i piękności, jak rzadko gdzie indziej...¹⁴

¹⁰ J. Gintel, *Jan Matejko...*, s. 34, za: M. Gorzkowski, *Jan Matejko...*

¹¹ M. Gorzkowski, *Jan Matejko...*, s. 76.

¹² S. Serafińska, *Jan Matejko. Wspomnienia rodzinne*, Kraków 1955, s. 86–87.

¹³ M. Gorzkowski, *Jan Matejko...*, s. 219.

¹⁴ *Ibidem*, s. 196.

Matejko czynnie uczestniczył nie tylko w życiu kulturalnym, ale i religijnym miasta:

Nigdy katolicki Kraków nie ma tak średniowiecznego charakteru, jak w ciągu t. zw. oktawy Bożego Ciała.

Była to procesja parafian św. Ducha. Szli, śpiewając a pomiędzy nimi, siedł Matejko z Gorzkowskim, zgarbiony, pokorny, cichy, w czarnej beżowej marynarce, z odkrytą głową, z zapaloną świecą w ręku... Nie umiem opisać wrażenia, jakie na mnie uczynił widok tego wielkiego człowieka, tego genialnego artysty, tego duchowego tytana, wmięsanego w tę pobożną gromadę mauluczkich, którzy idąc z nim razem, nawet sobie nie zdawali sprawy, kogo mają pomiędzy sobą.

Wydawca i pisarz, miłośnik muzyki Ferdynand Hoesick zapisał:

odbyły się w tymże gmachu teatru, w Sali Redutowej, dwa niezapomniane koncerty Paderewskiego, niezapomniane jako wrażenie genialnej gry fortepianowej jedynej w swoim rodzaju, i jako widok paru pierwszych rzędów krzesel, w których widziało się takie postacie, jak kardynała Dunajewskiego, biskupa Krasieńskiego, księżnej Marceliny Czartoryskiej, Pawła Popiela, Matejki, Tarnowskiego, Żeleńskiego, Asnyka, Koźmiana i wielu innych ludzi znakomitych w narodzie...¹⁵

Jan Matejko przyjaźnił się od czasów szkolnych z Władysławem Żeleńskim, późniejszym wybitnym kompozytorem i organizatorem życia muzycznego. Żeleński grywał w salonie artysty i lubił z nim konsultować muzyczne kompozycje. Pianistka, uczennica Fryderyka Chopina – księżna Marcelina Czartoryska pozowała artyście do portretu. Matejko często był słuchaczem jej koncertów.

Gdy na pierwszym piętrze mieszkali spowinowaceni z Kietlińskimi Stojowscy w prowadzonym przez nich salonie była okazja posłuchać pianistów, m.in. Aleksandra Michałowskiego i Ignacego Paderewskiego, wśród gości bywali z żonami Wincenty Rapacki, Michał Bałucki i Jan Matejko¹⁶.

W spuściźnie po rodzinie Matejków zachowały się instrumenty muzyczne, zapisy nutowe oraz XIX-wieczne wydania utworów muzycznych polskich i europejskich. W bibliotece muzycznej Matejki można odnaleźć koncerty fortepianowe, walce, polonezy, mazury, kadryle, kujawiaki, krakowiaki, ulubione śpiewy polskie. Wyzwanie podjęte przez dyrekcję Szkoły Muzycznej I stopnia w Dobczycach dotyczyło przygotowania wspólnie z gronem pedagogicznym programów koncertów w oparciu o zbiory muzyczne Muzeum Domu Jana Matejki, utrzymując zasadę muzykowania uczniów wspólnie z nauczycielami (uczeń–mistrz). Uczniowie pod kierunkiem nauczycieli przygotowywali wystąpienia koncertowe. W latach 2012–2019 odbyło się ponad 40 koncertów w ramach cyklu „Muzykowanie u Matejków”. Jednocześnie w związku ze 180. rocznicą urodzin i 125. rocznicą śmierci w 2018 roku obchodzony był w Muzeum Narodowym w Krakowie Rok Jana Matejki, w ramach którego również współpracowaliśmy przy realizacji innych wydarzeń muzycznych oraz koncertu w Galerii Malarstwa i Rzeźby XIX wieku w Sukiennicach.

¹⁵ F. Hoesick, *Powieść mojego życia*, t. 1, Kraków–Wrocław 1959, s. 461–462.

¹⁶ J. Michalik, *Wstęp* [w:] E. Kietlińska, *Wrażenia i wspomnienia młodej teatromanki*, Kraków 2012, s. 9.

Tradycje muzyczne w rodzinie Matejków pozwoliły rozpocząć wspólnie z Stowarzyszeniem Polskich Muzyków Kameralistów projekt festiwalu Krakowskie Salony Muzyczne. W roku 2022 odbyła się jego szósta edycja.

Muzeum utworzono w domu artysty mieszczącym się w starej kamienicy krakowskiej. Jego twórcom przyświecała idea, by było to miejsce prezentacji życia, twórczości oraz zbiorów artysty w możliwie najobszerniejszym zakresie. Przywracanie wiedzy o muzycznej historii domu i jego mieszkańców również temu służy.

Towarzystwo im. Jana Matejki nie było organizacją masową. Tworzyła je garstka ludzi, zapaleńców, którzy postawili sobie ambitne cele uczczenia pamięci jednego z najwybitniejszych polskich malarzy XIX w. i utworzenie muzeum jego imienia... Członkowie Towarzystwa kierowali się ambicją, żeby nie było cudzoziemca, który by tego domu w przejeździe przez Kraków nie odwiedził, nie będzie nikogo z rodaków, który by go nie znał i nim się nie szczylił¹⁷.

Bibliografia

- Gintel J., *Jan Matejko. Wypisy biograficzne*, Kraków 1955.
- Gorzowski M., *Jan Matejko. Epoka lat dalszych, do końca życia artysty, z dziennika prowadzonego w ciągu lat siedemnastu*, Kraków 1898.
- Gorzowski M., *Jan Matejko. Epoka od r. 1861 do końca życia artysty z dziennika prowadzonego w ciągu lat siedemnastu*, Kraków 1993.
- Hoesick F., *Powieść mojego życia*, t. I, Kraków–Wrocław 1959.
- Jabłoński I., *Wspomnienia o Janie Matejce*, Lwów 1912.
- Kietlińska z Mohrów M., *Wspomnienia*, Kraków 1986.
- Kras J., *Życie umysłowe w Krakowie w latach 1848–1870*, Kraków 1977.
- Michalik J., *Wstęp* [w:] E. Kietlińska, *Wrażenia i wspomnienia młodej teatromanki*, Kraków 2012.
- Przewodnik dla zwiedzających Dom Matejki*, Kraków 1904.
- Reiss J., *Najpiękniejsza ze wszystkich jest muzyka polska. Szkic historycznego rozwoju na tle przeobrażeń społecznych*, Kraków 1946.
- Serafińska S., *Jan Matejko. Wspomnienia rodzinne*, Kraków 1955.
- Schejbal J., *Działalność Towarzystwa im. Jana Matejki na podstawie prasy polskiej i dokumentów znajdujących się w Domu Matejki* [w:] *Sztuka i historia. Materiały Sesji Stowarzyszenia Historyków Sztuki*, Warszawa 1992.
- Sprawozdanie Dyrekcyi Muzeum Narodowego w Krakowie za rok 1904*, Kraków 1905; ... *za rok 1905*, Kraków 1905; ... *za rok 1906*, Kraków 1907.
- Wilkosz J., *Towarzystwo imienia Jana Matejki w Krakowie (1893–1908)* [w:] *100 lat Domu Jana Matejki w Muzeum Narodowym w Krakowie*, Kraków 2004.

MUSIC IN THE MATEJKO FAMILY

Abstract

Jan Matejko is the author of more than three hundred twenty oil paintings, several thousand drawing sketches, a couple of hundred projects of the polychrome, stained glass, altars and statues. The artistic activity of Jan Matejko (1838–1893) was focused on the historical – patriotic interests

¹⁷ J. Schejbal, *Działalność Towarzystwa...*, s. 165–166.

as well as the research passion of mastering the relicts of the past and their protection against damage. The artist died in 1893. After his death the idea of founding a biographical museum in his house arose. The institution, apart from conducting research on the life and work of the artist, deals with various forms of popularization of this knowledge. “Music making at the Matejko” family referring to the domestic and family music making, has become the other form.

Keywords: painter, music making, popularization